

Яна Галкіна

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ І ТАРАС ШЕВЧЕНКО: ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ КАНОНУ

У статті аналізується рецепція Шевченкового поетичного канону у творчості Петра Карманського у зв'язку зі спробами останнього оновити літературну традицію.

Ключові слова: «Молода муза», канон, традиція, міф, модернізм.

«Молоду музу» – угруповання, що об'єднувало на початку ХХ ст. М. Яцкова, П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого та інших літераторів Галичини, науковці останнім часом упевнено відносять до «перших ластівок» українського модернізму, декадансу, символізму. Серед найавторитетніших імен – Соломія Павличко і Михайло Ільницький. Щоправда, саме вони вдаються до невеличких поправок-коментарів. С. Павличко підкреслила риторичність, декларативність їхньої поезії і факт того, що «молодомузівці» не виробили нової мови для вираження нових почуттів [4, 113]. М. Ільницький обережно називає поетику угруповання «еклектичною» [2, 5]. На якій же підставі названі літератори потрапляють до лав модерністів? На підставі того, що вони активно експлуатували певні нові теми, передовсім «любові, журби, настроїв самогубства» [2, 5], а також заперечували народницьку традицію в літературі і реалізм. За такою логікою, якщо у них не було солідної теоретичної бази («кволий критичний дискурс», за С. Павличко), то заперечення повинно було реалізуватися на рівні поетики, образної системи. Відомо, що літературна практика і теоретична думка знаходяться у ситуації неспівпадіння, оскільки художня свідомість не встигає раціоналізуватися, належним чином узагальнитися у маніфестах. Але поетичний ряд стає посередником рефлексів нових культурних тенденцій. І для з'ясування реального місця поета в літературному процесі доцільніше звертатися до основного літературного продукту – до художніх творів.

М. Ільницький наважився назвати найталановитішим серед молодомузівців Петра Карманського, можливо, як прояв таланту оцінивши його літературну маску самогубця – нову для української літератури алюзію на гетевського Вертера, на персонажів доби романтизму.

Пропонуємо звернутися до виявлення реальних відношень між поезією покоління молодомузівців і попередньою літературною традицією на прикладі поетичних текстів Петра Карманського для усвідомлення рівня «новизни» цієї

поезії. Цікавитиме нас насамперед поетичне мовлення і створений образний ряд.

У першій же збірці «З теки самоубийця» (1899), з якої починають відлік «українського декадентства», знаходимо на диво знайомі переспіви:

...*Ненько!* В сю тяжку годину,
Як я родився, ти *слізеньки* лила!..
Ти знала, нене, як ти *породила*
На горе й муки немічну дитину.
(Багато ж я від долі домагався?) [3, 25]

Можна говорити про поетичні формули, які в українську літературу були запозичені з фольклору, але певний відбір і концептуалізація їх відбулася у поезії Т.Г. Шевченка. Згаданий фрагмент актуалізує поетику Шевченкових творів від «Породила мене мати» до «Ой люлі, люлі, моя дитино» з наріканнями на сирітську долю і самотність. «Страждання» виражене через «сирітську» топіку: уявну розмову з матір'ю, мрії про «райське кубельце». Цей поетичний набір видається алюзіями Шевченкових «Думок», де розповідається по те, як «*Тяжко-важко в світі жити сироті без роду*». Сирітська тема, що є однією з центральних у Шевченка і відображає конфлікт дійсності й ідеалу, глибоко осмислена Григорієм Грабовичем у роботі «Шевченко як міфотворець» [1]. Сирітська тема і відповідна топіка з Шевченкової поезії глибоко увійшли в українську літературу як одне із ядер національного міфу. І відтворення її в контексті «лихої години», «сліз/слізеньок», «горя», «нужди» можна вважати автоматичним зверненням до «загального місця», яке не в змозі оминати і молодий поет Карманський.

Власне «молодомузівська» збірка «Блудні вогні» (1907) рясніє екзотикою, запозиченою з італійської подорожі поета. Уперше в українській поезії докладно відтворюється чужий культурний ландшафт (у даному випадку – Рим). При цьому жанрова орієнтація і поетична топіка знову постає суто в «українських шатах». Улюблена форма Карманського – поетична «візія», у якій реалізується функція поета-пророка, ясновидця, впроваджені в український літературний канон Т. Шевченком. У названій

збірці Карманського до таких «візій» можна віднести твори «Під дубом Т. Тасса», «Кровавий плач України несеться», «Емігранти» тощо.

Особливо красномовним видається вірш «Емігранти», де розробляється відносно нова для літератури суспільно актуальна тема (від'їзд зубожілих селян за кордон). Але при цьому відтворюється давно знайома символічна картина «Україна – рай/пекло», де зберігається Шевченкова динаміка образів. Візії Шевченка мають певні постійні елементи, запозичені із середньовічних творів-видінь. У таких текстах зазвичай відтворювалися місця тортур і місця блаженства, але на відміну від релігійних візій середньовіччя Шевченкові твори орієнтовані на поцейбічний світ, у них відкривається пекельна дійсність на тлі райського, ідилічного пейзажу. До найбільш репрезентативних Кобзаревих творів такого типу можна віднести «І виріс я на чужині...», де за картиною материнської турботи і дитинства у «доброму селі» постає есхатологічний образ:

*Біленькі хати поваялись,
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!... [6, 119].*

У поета Карманського в «Емігрантах» ця схема відтворюється з епігонською точністю:

*Весна, вітрець цілує скибу...
Бринить бджола, сопілка грає –
Життя, краса – аж любо-любо! [3, 72].*

Це – традиційний початок візії, замилювання перед «прозорінням» (звичайно, згадується «І скрізь здається любо, тихо»).

Але наступна частина – зривання покрову з цих «місць блаженства»:

*В селі роздалися
Здавлені стогни. Наче підтяте
Серпом колосся – вирнула квота
З села громада. Люди ридали,
Пси скавулили, діти май-голі
З острахом бігли, жалко питали:
Мамо, скажіть нам, де ми ідемо? [3, 72].*

Візійна топика помітно розбавляється і Шевченковою риторикою: відтворюється розмова матері та дітей, включено голосіння-плач ліричного героя «О горе вам, раби загонів...», нарікання Богові: «Господи правий, хто змірить глибину смутку-розпуки хлопського серця» [3, 73].

Навіть набір рим в «Емігрантах» не вирізняється новизною, а є відтворенням романтичних формул, використаних ще Шевченком: *доле / горе / море / недоле...*

Така прив'язаність до поезики XIX ст. здається дивною для поета-модерніста і ставить під сумнів

його «модерність», його закид попередникам, адже неприйняття народницьких позицій залишається лише на словах, на практиці між літературою романтичного народництва і творами одного з найяскравіших представників «Молодої музи» – міцна пуповина. Зв'язок помітно і на рівні світоглядних позицій (попри естетські декларації, народницький патріотизм перемагає), і на рівні поезики.

Важко сказати, чи було це наслідування свідомим у ранніх збірках Карманського, чи це був несвідомий поетичний «полон». Проте літературний авторитет Шевченка для Карманського і для його товаришів був безперечним, що доводить і пряме, відверте цитування Кобзаря з пародичною (не пародійною) метою. У 30-х роках Петром Карманським був створений цикл сатир «Останні могікани», куди він включив пародичні твори «Дипломат» («Мені сімнадцятий минав, // Я нас телята за селом. // А завтра я в салонці мчав – // З наказу уряду послом...» [3, 344]), «Мені однаково...» («Мені однаково, чи буду // Навчатися чому, чи ні, // Байдуже, чи диплом добуду...» [3, 351]), «Ідилія» («Ти не лукавила зі мною, // Моя ти доле! Ти з села // Мене дитиною малою // У Львів бурхливий завела...» [3, 352]) та деякі інші.

Ці тексти об'єднує, як зазначалося, сатиричний пафос, спрямований на псевдопатріотів-конформістів, які цитують Шевченка на публіку, але дбають про приватні інтереси. У цьому випадку Шевченків текст для Карманського постає перш за все мірилом політичної й громадянської щирості, а також літературним, культурним кодом для виявлення читацької «причетності» і чи не першим створенням в українській поезії прямого цитатного контексту. Як зазначав Ю. Тинянов пародичність тексту реалізується тоді, коли текст стає яскравим, впізнаваним літературним знаком і годиться для реалізації непародійних функцій [5, 291] (у даному випадку – суспільної сатири).

Суспільна ангажованість поезії Карманського простежується протягом всієї його творчості, що сягала близько півстоліття. І постійним, стабільним є звернення до Шевченкової творчості, чий текст прямо або алюзивно відтворюється у текстах новітньої доби.

Рецепція Шевченкової спадщини Карманським завершується спробою створити віршовану агіографію Кобзаря. Твір «Шевченко. Поема життя» дійшов до нас в ескізних уривках і не був завершений. Але за цими уривками можна робити висновки про напрям міфологізації, обраний Петром Карманським. У творі характерний пролог:

*Важкою хлопською стопою,
Мов гада, затоптав царя.
І мовчазний, грізний собою,
Із н'єдестала позира... [3, 366].*

У кінці 30-х років (час роботи над поемою) Шевченко Карманського залишається

у селянському строї, кріпацькому ореолі, про роком і вождем рабів. Мета ж твору, як видно, – створити пам'ятник, звести святого на п'єдестал. Іконографічний орієнтир – святий Георгій-змієборець, але із нашарування культурних смислів впливає і несподівана репліка на образ Петра I, того, хто став одним із уособлень ненависної і для Шевченка, і для Карманського імперії.

Петро Карманський демонструє свою постійну залежність як від поетичного коду, розробленого Шевченком, так і від міфу про Шевченка – охоронця українства, народного страждальця,

що розвинувся як ідеологічне доповнення поетичного коду. До тих пір, поки у поезії пріоритетною залишається суспільна тематика (незалежно від того, власне визвольно-народницький чи націоналістичний акцент у ній робиться), чинним, «затребуваним» залишається поетично-риторичний код, налаштований на цю тематику традиціоналістською настановою. Відтворюючи традиційні смисли традиційними формами-кліше, Карманський і модерністи його покоління, попри свою декларативну войовничість, побороти канон не змогли і лише підтвердили його впливовість.

ДЖЕРЕЛА

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К. : Радянський письменник, 1991. – 212 с.
2. Ільницький М. Краси свічадо : [Передмова] / М. Ільницький // Розсипані перли. Поети «Молодої Музи». – К. : Дніпро, 1991. – С. 5–17.
3. Карманський П. Ой люлі, смутку (Поезії) / П. Карманський ; упор. Л. Голомб. – Ужгород : Поличка Карпатського краю, 1996. – 416 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 444 с.
5. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – С. 284–310.
6. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.

В статті аналізується рецепція поетичного канона Шевченка в творчестві Петра Карманського в зв'язі з попытками последнего обнови́ти літературну традицію.

Ключевые слова: «Молодая муза», канон, традиция, миф, модернизм.

The article analyzes perception of Shevchenko's poetical canon in Petro Karmansky's poetry in connection with his attempts to renew literary tradition.

Key words: “Moloda Musa”, canon, tradition, myth, Modernism.

УДК 82(091):95

Михайло Гнатюк

ІВАН ФРАНКО ТА БОРИС ГРІНЧЕНКО В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ЖИТТІ 90-х РОКІВ ХІХ ст.

У статті наведено низку матеріалів, які по-новому висвітлюють місце І. Франка та Б. Грінченка у літературному процесі останніх десятиліть ХІХ ст. Особливу увагу відведено ролі письменників у суспільних та літературних дискусіях 90-х років ХІХ ст., які мали вирішальний вплив на літературний процес того часу та подальший розвиток української літератури.

Ключові слова: І. Франко, українське літературне життя кінця ХІХ ст., О. Пупін, Ом. Огоновський, М. Драгоманов, Б. Грінченко.

Участь Івана Франка у літературному житті України останніх років ХІХ – початку ХХ ст. у нашому літературознавстві досліджена чи не найгрунтовніше. Нагадаємо,

що й у дослідженнях радянського часу (праці Є. Кирилюка, І. Дорошенка, В. Поважної, І. Денисюка, Ф. Погребенника та ін.), і в працях, що з'явилися в умовах незалежної України